

**КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА;
СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ**

УДК 343.148

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.2.38>**АКСЬОНОВ В.В., ЮРЧИК О.М.****ПРАВОВИЙ СТАТУС СУДОВОГО ЕКСПЕРТА-АВТОТЕХНІКА ПІД ЧАС
ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ**

У статті розкритий правовий статус судового експерта-автотехніка під час досудового розслідування в судовому процесі. Наголошено, що участь експерта в кримінальному провадженні досить суттєво впливає на можливості сторін кримінального провадження у процесі збирання, перевірки та оцінки доказів із метою забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду. Висновок експерта, що наданий особою, яка є не зацікавленою в результатах кримінального провадження, з посиланням на фундаментальні наукові положення та апробовані методики проведення дослідження, який у разі потреби може бути перевірений, а також показання експерта є процесуальними джерелами доказів. З'ясовано, що невід'ємним чинником правового статусу судового експерта-автотехніка під час досудового розслідування та в судовому процесі є його юридична відповідальність за неналежне виконання своїх посадових обов'язків або зловживання ними. Кримінальна відповідальність експерта за завідомо неправдивий висновок та за відмову виконувати покладені на нього обов'язки є гарантією достовірності висновку експерта та належного виконання ним професійних обов'язків. За злісне ухилення від явки до органів досудового розслідування або суду експерт несе адміністративну відповідальність згідно з чинним законодавством. За допущені порушення під час проведення експертизи, що не тягнуть за собою кримінальної чи адміністративної відповідальності, експерт може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності згідно з чинним законодавством. Зроблено висновок, що правовий статус судового експерта-автотехніка під час досудового розслідування кримінального провадження – це сукупність правових елементів, які характеризують місце, роль й компетенцію експерта-автотехніка в юридичному процесі. До правових елементів правового статусу судового експерта-автотехніка в кримінальному процесі на стадії досудового розслідування належать їх юридичні обов'язки та права, заборонні заходи, коли експерту прямо забороняється вчиняти певні дії, та його юридична відповідальність за неналежне виконання своїх посадових обов'язків або зловживання ними.

Ключові слова: *дорожньо-транспортна пригода, досудове розслідування, заборонні заходи, правовий статус, судова автотехнічна експертиза, судовий експерт-автотехнік, юридичний процес, юридичні обов'язки, юридичні права.*

The article discloses the legal status of a forensic expert during the pre-trial investigation and in the judicial process. It is emphasized that the participation of an expert in criminal proceedings has a significant impact on the ability of the parties to criminal

© АКСЬОНОВ В.В. – директор (Черкаський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр Міністерства внутрішніх справ України)

© ЮРЧИК О.М. – старший судовий експерт сектора автотехнічних досліджень відділу автотехнічних досліджень та криміналістичного дослідження транспортних засобів (Черкаський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр Міністерства внутрішніх справ України)

proceedings in the collection, verification and evaluation of evidence in order to ensure a prompt, complete and impartial investigation and trial. The expert's opinion provided by a person who is not interested in the results of criminal proceedings, with reference to fundamental scientific principles and proven research methods, which, if necessary, can be verified, and the expert's testimony is procedural sources of evidence. It has been established that an integral factor in the legal status of a forensic vehicle expert during the pre-trial investigation and in the trial is his legal liability for improper performance of his official duties, or abuse of them. The criminal liability of an expert for a knowingly false opinion and for the refusal of an expert to perform his duties is a guarantee of the reliability of the expert's opinion and the proper performance of his professional duties. The expert bears administrative responsibility for malicious evasion of appearing before the bodies of pre-trial investigation or court in accordance with the current legislation. For violations committed during the examination, which do not entail criminal or administrative liability, the expert may be subject to disciplinary action in accordance with applicable law. It is concluded that the legal status of a forensic vehicle expert during the pre-trial investigation of criminal proceedings is a set of legal elements that characterize the place, role and competence of the vehicle expert in the legal process. The legal elements of the legal status of a forensic expert in criminal proceedings at the stage of pre-trial investigation include their legal duties and rights, prohibitive measures when the expert is expressly prohibited from performing certain actions, and his legal responsibility for improper performance of his duties, or abuse them.

Key words: *forensic automotive expertise, forensic expert technician, legal obligations, legal process, legal rights, pre-trial investigation, prohibitive measures, the legal status, traffic accident.*

Вступ. Життя і здоров'я людини є найбільшою цінністю. Однак у процесі дорожньо-транспортних пригод (ДТП) щорічно гине більше трьох тисяч людей, а травмується в десять разів більше, тому ДТП займає перше місце серед причин неприродних смертей в Україні. Одним із найбільш дієвих способів попередити такі випадки є примітивна діяльність суб'єктів публічної адміністрації, громадянського суспільства та забезпечення незворотності покарання осіб, винних у завданні тілесних ушкоджень внаслідок скоєння ДТП. Притягнути до юридичної відповідальності особу, яка підозрюється у скоєнні кримінального проступку, пов'язаного з порушенням ПДР, здебільшого можна тільки після проведення судової експертизи.

Проте експертизи проводяться не в якійсь безособовій формі, а певними спеціально підготовленими та сертифікованими посадовими особами, експертами-автотехніками. Їх правовий статус під час досудового розслідування в судовому процесі є не досконалим. У чинному законодавстві є низка невідповідностей та прогалин.

До проблеми правового статусу судового експерта-автотехніка під час досудового розслідування та в судовому процесі звертались вчені П. Галас, В. Галунько, А. Гетьман, Ю. Давідіч, С. Данець, В. Доля, К. Дубонос, К. Дубонос, В. Клименко, К. Легких, А. Лозовий, О. Правоторова, О. Сараєв, Р. Тополя, А. Туренко, А. Шабадей, С. Шевцов та ін. Проте безпосередньо до аналізованих нами питань вони не зверталися, а зосереджували зусилля на більш загальних чи спеціальних викликах.

Постановка завдання. Мета статті полягає в тому, щоб на основі теорії адміністративно-го права, кримінального процесу та чинного законодавства сформувавши правовий статус судового експерта-автотехніка під час досудового розслідування в судовому процесі.

Результати дослідження. Судова експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду [1]. Експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок із питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань [2].

Участь експерта у кримінальному провадженні досить суттєво впливає на можливості сторін кримінального провадження в процесі збирання, перевірки та оцінки доказів із метою забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду. Висновок

експерта, що наданий особою, яка є не зацікавленою в результатах кримінального провадження, з посиланням на фундаментальні наукові положення та апробовані методики проведення дослідження, який у разі потреби може бути перевірений, а також показання експерта є процесуальними джерелами доказів.

Відповідно до ст. 75 КПК України, експертиза призначається, якщо для вирішення певних питань при провадженні в справі необхідні наукові, технічні або інші спеціальні знання. Під спеціальними знаннями варто розуміти такі знання, якими професійно володіє вузьке коло спеціалістів і які не належать до загальновідомих та загальнодоступних. Іншими словами, предметом дослідження експерта можуть бути будь-які факти та обставини, з'ясування яких потребує поглиблених знань у тій чи іншій сфері науки, техніки, мистецтва або ремесла, досвіду практичної роботи, що відповідають сучасному науковому і практичному рівню [2].

Об'єктами дослідження технічного стану транспортних засобів можуть бути автомобілі, тролейбуси, трамваї, трактора та самохідні машини. Часто об'єктами експертизи є вузли та механізми транспортних засобів та самохідних машин, які впливають на безпеку руху та експлуатацію транспортного засобу. Відповідно до терміна, зазначеного у п. 1.10. Правил дорожнього руху України, транспортний засіб – це пристрій, призначений для перевезення людей і (або) вантажу, а також встановленого на ньому спеціального обладнання чи механізмів. Головна задача експерта – автотехніка, який виконує судову експертизу технічного стану транспортного засобу встановити технічний стан транспортного засобу чи його елементів до моменту дорожньо-транспортної пригоди, виявити деталь (вузол, елемент), які призвели до відмови, а також визначити причини та час виникнення відмови, причинний зв'язок між виявленою технічною несправністю транспортного засобу та фактом виникнення дорожньо-транспортної пригоди. Визначаючи причини виникнення несправності (відмови) системи, експерт-автотехнік також вирішує питання про можливість її виявлення до моменту виникнення дорожньо-транспортної пригоди [4].

Звернемось до характеристики діяльності експерта-автотехніка в процесі дослідження окремих об'єктів автомеханічної експертизи. Наприклад, досліджуючи дії учасників дорожньо-транспортної пригоди з метою встановити, як вони мали діяти в цій ситуації відповідно до технічних вимог правил безпеки руху та експлуатації транспорту, експерт-автотехнік з урахуванням технічних знань з'ясовує, як із технічної точки зору мали діяти учасники пригоди відповідно до технічних вимог Правил дорожнього руху України та експлуатації транспорту. При цьому для вирішення питань стосовно дій пішоходів, спеціальні (технічні) знання у галузі автотехнічних досліджень не потрібні, слідчий або суд самостійно в змозі їх вирішити відповідно до вимог Правил дорожнього руху України. Питання причинного зв'язку між діями учасників дорожньо-транспортної пригоди, встановлених як слідчим (судом), так і експертом, та настання конкретного факту дорожньо-транспортної пригоди, експерт-автотехнік вирішує, якщо встановлення такого зв'язку потребує спеціальних знань експерта-автотехніка. Якщо дорожньо-транспортна пригода сталася на технічно справному транспортному засобі в задовільних дорожніх умовах за відсутності зовнішніх факторів, що спонукали водія екстремно виконувати ті чи інші норми Правил дорожнього руху України, тобто розвиток ситуації повністю визначався обраним водієм на свій розсуд рішенням та його реалізацією в робочому режимі, або неспроможністю водія з певних причин виконати необхідні прийоми керування транспортним засобом (внаслідок неправильних прийомів керування, які застосував водій під час руху, водій під час руху заснув за кермом або відволікався від керування транспортним засобом під час його руху, наявність у водія хвороби, яка могла викликати втрату свідомості під час руху та ін.), відповідь на поставлене питання не потребує спеціальних (технічних) знань у галузі автотехніки та слідчий або суд самостійно в змозі визначити фактори, що призвели до дорожньо-транспортної пригоди [3].

Що стосується безпосередньо компетенції судового експерта-автотехніка, то тут треба звернутись до теорії адміністративного права, адже саме ця галузь права спеціалізовано займається цією проблематикою. На думку вчених-адміністративістів, компетенція – це комплекс взаємопов'язаних елементів (мети, завдань, предмета відання та повноважень), що характеризують особливості діяльності конкретного суб'єкта публічного адміністрування, зумовлені його місцем у публічній адміністрації. Своєю чергою, під адміністративними повноваженнями розуміється взаємопов'язана сукупність адміністративних обов'язків та права суб'єкта публічного адміністрування, надані йому законним чином і необхідні для досягнення поставлених перед ним завдань [5].

Не є винятком із цього правила правовий статус експерта-автотехніка, адже він як учасник процесуального провадження наділений процесуальним статусом, який виникає з моменту його залучення в провадження. Для здійснення діяльності у кримінальному провадженні процесуальний закон наділяє експерта правами та обов'язками, які становлять основу його процесуального статусу та відрізняють експерта від інших учасників провадження.

Під компетенцією експерта-автотехніка розуміють його знання і досвід у галузі теорії та методики експертизи, а також коло повноважень, наданих йому законом, та питань, які він може вирішувати на основі своїх спеціальних пізнань. До компетенції судового експерта автотехніка входить дослідження технічного стану транспортних засобів, які були учасниками дорожньо-транспортної пригоди, обстановки на місці дорожньо-транспортної пригоди, дій учасників дорожньо-транспортної пригоди, процесу (механізму) дорожньо-транспортної пригоди або окремих його стадій, а також визначення технічної можливості уникнення дорожньо-транспортної пригоди. Метою дослідження технічного стану причетних до пригоди транспортних засобів є встановлення: стану елементів рульового керування, ходової частини, освітлювальних приладів та гальмової системи транспортного засобу до моменту виникнення дорожньо-транспортної пригоди; причин та часу виникнення технічних несправностей; змоги виявити технічну несправність до моменту виникнення дорожньо-транспортної пригоди; причинного зв'язку між виявленою технічною несправністю транспортного засобу та фактом виникнення дорожньо-транспортної пригоди; технічної можливості уникнення пригоди при відповідному технічному стані транспортного засобу; обставин, пов'язаних із технічним станом транспортного засобу, які сприяли чи могли сприяти виникненню дорожньо-транспортної пригоди [3].

Згідно із чинним законодавством експерт-автотехнік зобов'язаний: заявити самовідвід за наявності передбачених законодавством обставин; прийняти до виконання доручену йому експертизу; особисто провести повне дослідження, дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені питання, а в разі потреби роз'яснити його. Експерт-автотехнік зобов'язаний провести дослідження безпосередньо, тобто має провести експертизу особисто, без залучення інших осіб. Якщо виникає необхідність залучення інших спеціалістів для проведення певного дослідження, то експерт має повідомити особу, яка призначила експертизу, або керівника експертної установи про це, оскільки він не має права нормативно здійснювати ці процесуальні дії особисто; забезпечити збереження об'єкта експертизи. Якщо дослідження пов'язане з повним або частковим знищенням об'єкта експертизи або зміною його властивостей, експерт має одержати на це дозвіл від органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), не розголошувати без дозволу органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), відомості, що стали йому відомі у зв'язку з виконанням обов'язків, або не повідомляти будь-кому, крім органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), чи суду про хід проведення експертизи та її результати. У разі постановлення ухвали суду про припинення проведення експертизи експерт зобов'язаний негайно повернути матеріали справи та інші документи, що використовувалися для проведення експертизи [6; 7].

Задля виконання цих обов'язків експерт-автотехнік має право ознайомлюватися з матеріалами справи, які стосуються предмета експертизи. Експерт-автотехнік має право знайомитися з тими матеріалами кримінального провадження, які стосуються предмета експертизи. Обсяг матеріалів експерт визначає самостійно. Слідчий чи суд зобов'язані надати для ознайомлення на вимогу експерта матеріали кримінального провадження, які стосуються предмета дослідження в тому обсязі, який визначить сам експерт. Водночас експерт-автотехнік не має права аналізувати матеріали провадження, збирати докази, вибирати, що йому досліджувати, і самостійно вибирати вихідні дані для проведення дослідження, заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків та вчинення інших дій, пов'язаних із проведенням експертизи, з дозволу органу, який призначив експертизу, залучив експерта, біз присутнім під час проведення процесуальних, виконавчих дій та ставити питання учасникам процесу, що стосуються предмета чи об'єкта експертизи, та проводити окремі дослідження в їх присутності, вказувати у висновку експерта на факти, виявлені під час проведення експертизи, які мають значення для справи, але стосовно яких йому не були поставлені питання, та на обставини, що сприяли (могли сприяти) вчиненню правопорушення [6; 7].

Крім того, експерт-автотехнік має право вказати зі своєї ініціативи на ті обставини, які мають значення для справи і про які йому не були поставлені питання, але в разі дотримання вимог: якщо ці обставини виявлені на підставі використання своїх спеціальних пізнань і не виходять за межі компетенції експерта; якщо вони виявлені під час експертного дослідження і

впливають із нього; якщо вони мають значення для обставин, встановлених експертом під час свого дослідження і безпосередньо з ними пов'язані, тобто розкривають, доповнюють, уточнюють обставини, що становлять предмет цієї експертизи. Крім того, експерт має право самостійно, на підставі свого досвіду і знань, виходячи з ходу і результатів проведених досліджень, вказати на ці обставини в наданому ним висновку, в разі незгоди з іншими членами експертної комісії скласти окремий висновок. Якщо під час проведення комісійної судової експертизи (двома і більше судовими експертами) судові експерти дійшли згоди, вони підписують спільний висновок. Якщо судові експерти не дійшли згоди, складається декілька висновків відповідно до позицій судових експертів. Експерт має такі права: викладати письмово відповіді на питання, які ставляться йому під час надання роз'яснень чи показань; оскаржувати в установленому законодавством порядку дії та рішення органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), що порушують права експерта або порядок проведення експертизи; право на забезпечення безпеки за наявності відповідних підстав; одержувати винагороду за проведення експертизи та відповідно до законодавства компенсацію (відшкодування) витрат за виконану роботу і витрат, пов'язаних із викликом для надання роз'яснень чи показань, якщо це не є його службовим обов'язком. Експерт може відмовитися від проведення експертизи, якщо наданих йому матеріалів замало для виконання покладених на нього обов'язків, а витребувані додаткові матеріали не надані, або якщо поставлені питання виходять за межі його спеціальних знань. Повідомлення про відмову має бути вмотивованим [8].

На нашу думку, невід'ємним елементом правового статусу експерта-автотехніка є заборонні заходи. Зокрема, йому забороняється: проводити експертизу без письмової вказівки керівника (заступника керівника) експертної установи, керівника структурного підрозділу; передоручати проведення експертизи іншій особі; самостійно збирати матеріали, які підлягають дослідженню, а також вибирати вихідні дані для проведення експертизи, якщо вони відображені в наданих йому матеріалах неоднозначно; вирішувати питання, які виходять за межі спеціальних знань експерта-автотехніка та з'ясування питань права; вступати в не передбачені порядком проведення експертизи контакти з особами, якщо такі особи прямо чи опосередковано зацікавлені в результатах експертизи; зберігати матеріали справ та об'єкти експертних досліджень поза службовим приміщенням [9].

Також, на нашу думку, невід'ємним чинником правового статусу судового експерта-автотехніка під час досудового розслідування та в судовому процесі є його юридична відповідальність за неналежне виконання своїх посадових обов'язків або зловживання ними. Відповідно до ст. 14 Закону України «Про судову експертизу», судовий експерт на підставах і в порядку, передбачених законодавством, може бути притягнутий до дисциплінарної, матеріальної, адміністративної чи кримінальної відповідальності. За надання завідомо неправдивого висновку, відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків, а також за розголошення даних, що стали йому відомі під час проведення експертизи, експерт несе кримінальну відповідальність згідно з чинним законодавством. Кримінальна відповідальність експерта за завідомо неправдивий висновок та за відмову виконувати покладені на нього обов'язки є гарантією достовірності висновку експерта та належного виконання ним своїх професійних обов'язків. За злісне ухилення від явки до органів досудового розслідування або суду експерт несе адміністративну відповідальність згідно з чинним законодавством. За допущені порушення під час проведення експертизи, що не тягнуть за собою кримінальної чи адміністративної відповідальності, експерт може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності згідно з чинним законодавством. У разі завдання своїми діями майнової шкоди під час проведення експертизи експерт несе матеріальну відповідальність згідно з чинним законодавством [1].

Висновки. Отже, правовий статус судового експерта-автотехніка під час досудового розслідування кримінального провадження – це сукупність правових елементів, які характеризують місце, роль й компетенцію експерта-автотехніка в юридичному процесі. До правових елементів правового статусу судового експерта-автотехніка в кримінальному процесі на стадії досудового розслідування належать їхні юридичні обов'язки та права, заборонні заходи, коли експерту прямо забороняється вчиняти певні дії, та його юридична відповідальність за неналежне виконання своїх посадових обов'язків або зловживання ними.

Список використаних джерел:

1. Про судову експертизу : Закон України. *Голос України*. 1994. № 74.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Голос України*. 2012. № 90-91.
3. Інструкція про проведення судових автотехнічних експертиз в експертних установах системи Міністерства юстиції Української РСР від 01.08.1975 р. № 33/5. Втратила чинність на основі Наказу Мін'юсту № 9/5 від 27.02.2001 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v33_5323-75.
4. Судова експертиза Дослідження обставин і механізму «Дорожньо-транспортної пригоди». Луганський науково-дослідний Експертно-криміналістичний центр МВС України. 2019. URL: <http://luga-ndekc.com.ua/news153/>.
5. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / за ред. В. Галуцька, О. Правоторової. Вид. 3-є. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 584 с.
6. Кримінальний кодекс України. *Голос України*. 2001. № 107.
7. Науково-практичний коментар нового Кримінального процесуального кодексу України. Харків / А. Гетьман та ін. : Право, Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» Національна академія правових наук України, 2012. 681 с.
8. Про внесення змін до Інструкції про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах : Наказ Міністерства юстиції України від 07.09.2015 р. № 1659/5. http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE27532.html.
9. Інструкції про порядок проведення судових експертиз та експертних досліджень паспортних документів Головним експертно-криміналістичним центром Державної прикордонної служби України. Затверджено Наказом МВС України від 18.11.2013 р. № 1109. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/343183__343248.
10. Автотехнічна експертиза. Дослідження обставин ДТП : підручник / А.М. Туренко, В.І. Клименко, О.В. Сараєв, С.В. Данець. Харків : ХНАДУ, 2012. 320 с.
11. Автотранспортна експертиза : підручник / В.К. Доля, Ю.О. Давідіч, А.І. Лозовий та ін. Харків : ХНАМГ, 2011. 422 с.
12. Галаса П.В. Експертний аналіз дорожньо-транспортних пригод: посібник для спеціалістів та водіїв-аматорів / під заг. ред. П.В. Галаси; Український центр післяварійного захисту «ЕКСПЕРТ-СЕРВІС». Київ, 1995. 190 с.
13. Дорожньо-транспортні пригоди. Критерії оцінювання дій водія / Авт.-уклад. С.О. Шевцов, К.В. Дубонос. Харків : Факт, 2003. 176 с.
14. Дорожньо-транспортні пригоди. Особливості розслідування / Авт.-уклад. А.М. Шабай, С.О. Шевцов, К.В. Дубонос. Харків : Факт, 2003. 127 с.
15. Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень. Затверджено Наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5. URL: <https://hdzva.edu.ua/bsvd/wp-content/uploads/sites/46/2018/07/instruktsiya-sudova.pdf>.
16. Інструкція з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України. Затверджено Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 17.07.2017 р. № 591. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1024-17>.
17. Можливості використання спеціальних знань при розслідуванні дорожньо-транспортних пригод / Авт.-уклад. С.О. Шевцов. Харків : СПД-ФО Мальцев О.В., 2005. 308 с.
18. Легких К. Загальнонаукові та процесуальні питання проведення судової правової експертизи в судочинстві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2009. 20 с.